

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนา ตำบลคำชะอี อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร

People's Participation in Sub-District Development Planning of Kham Cha E Sub-District, Kham Cha E District, Mukdahan Province.

จิราพร สุขารมณ, วิเชียร รุจิธำรงกุล และนพคุณ ทอดสนิท

Jiraporn Sukharom, Wichien Rujithamdromong and Noppakhun Todsanit

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาเทศบาลตำบลคำชะอี อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาคือ ประชาชนเทศบาลตำบลคำชะอี อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร จำนวน 196 คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลประกอบด้วย ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน t-test และ F-test ผลการศึกษาพบว่า

1. ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาเทศบาลตำบลคำชะอี อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก
2. ประชาชนที่มีเพศ อายุ อาชีพ และระดับการศึกษาที่แตกต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดทำแผนพัฒนาเทศบาลตำบลคำชะอี อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร ต่างกัน

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับอิทธิพลในการเข้ามามีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชน
2. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับการประเมินประสิทธิผลของการจัดทำแผนพัฒนาชุมชน

คำสำคัญ : การมีส่วนร่วมของประชาชน, การจัดทำแผนพัฒนา

Abstract

This study aims To study and compare the level of involvement of the community in the development plan Kham Cha E. Samples used in the study. Committee of 196 Kham Cha E statistics used in this study consisted of an average standard deviation, t-test and F-test.

The results showed that

1. The involvement of the community in the development plan Kham Cha E in the overall level.
2. Community Board with sex, age, occupation and level of education are different. Opinions about the development plan Kham Cha E different.

Suggestion

1. There should be a study on the influence of the participation of the community board.
2. There should be a study on the effectiveness of the plan development.

Keywords : People's Participation, Development Planning

บทนำ

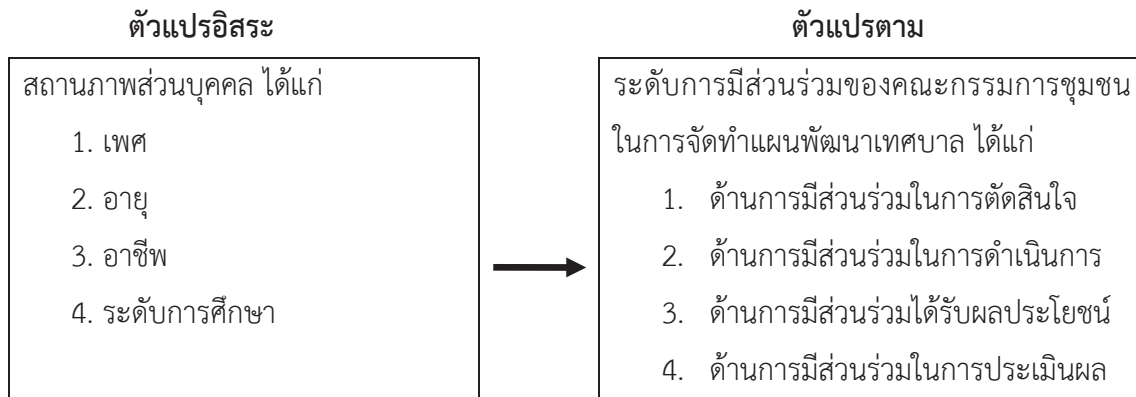
ในการบริหารราชการแผ่นดิน หรือการปกครองท้องถิ่นของไทยในปัจจุบันมีหลายรูปแบบ แตกต่างกันไปตามความเหมาะสม สัมกับสภาพของแต่ละท้องถิ่น โดยในสถานการณ์ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ได้ทำให้ประชาชนมีความตื่นตัว และมีความรู้ความเข้าใจในการปกครองตนเองมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการรับรู้ข่าวสารและการมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ ประกอบกับการพัฒนาของประเทศได้ทำให้ท้องถิ่นมีความเจริญขึ้นเป็นลำดับ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปรับปรุงรูปแบบการปกครองท้องถิ่นไทยที่มีอยู่ใน ปัจจุบันให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้หน่วยการปกครองท้องถิ่นสามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างเต็มที่ และมีประสิทธิภาพ สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นและเสริมสร้างการมีส่วนร่วม ของประชาชนในการปกครองตนเองให้มากที่สุด อันเป็นเป้าหมายสำคัญของการกระจายอำนาจการปกครอง แต่ทั้งนี้ การที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบโครงสร้าง อำนาจหน้าที่ของหน่วยการปกครองท้องถิ่นรูปแบบใดก็ตาม จำเป็นจะต้องพิจารณาถึงความเหมาะสมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ตลอดจนขีดความสามารถทางการบริหาร บุคคล การเงิน และการคลังของท้องถิ่นเหล่านั้นประกอบกันด้วยจากที่กล่าวมาข้างต้น เทศบาลตำบลคำชะอี อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยอาศัยความร่วมมือจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นเป็นสำคัญ และในการพัฒนาท้องถิ่นจำเป็นจะต้องมีการพัฒนาที่มีเป้าหมายหรือเป้าประสงค์ที่แน่นอนและชัดเจน ดังนั้นจึงมีความจำเป็นจะต้องดำเนินนโยบายในการพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยการจัดทำแผนพัฒนาเป็นแนวทางในการพัฒนาท้องถิ่น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาเทศบาลตำบลคำชะอี อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร
2. เพื่อเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลตำบลคำชะอี จำแนกตามเพศ อายุ อาชีพ และการศึกษา

กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ ทำการศึกษา การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการจัดทำแผนพัฒนาเทศบาลตำบลคำชะอี อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร ดั่งมีกรอบแนวคิดในการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาเทศบาลตำบลคำชะอี อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร” โดยผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารตำรา คู่มือต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย โดยกำหนดขอบเขตของการศึกษาไว้ดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันของกลุ่มบุคคลในขั้นตอนต่างๆ ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมย่อมเกิดความภาคภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของการบริหาร เป็นการร่วมมือ การมีส่วนร่วมในบางสิ่งบางอย่าง รวมถึงความรับผิดชอบด้วย

มีนักวิชาการหลายคน ที่ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมทั้งนักวิชาการภายในประเทศและต่างประเทศ นักวิชาการภายในประเทศ ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม ดังนี้

นักวิชาการต่างประเทศได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม ดังนี้

อาร์นสไตน์ (Arnstein, 1969: 219) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมที่มีคุณภาพนั้นผู้เข้าไปร่วมจะต้องมีอำนาจและการควบคุมอย่างแท้จริง ในอันที่จะกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้บังเกิดผลขึ้นมาไม่ใช่เพียงแต่เข้าไปมีส่วนร่วมเฉยๆ

ดูล์ลาห์ (Douglah, 1970: 90) กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วม (participation) ว่าเป็นคำที่มีความหมายกว้างและใช้ในบริบทที่แตกต่างกันนักการศึกษาใช้คำนี้ในการอ้างอิงถึงการมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ กิจกรรม หรือโครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา นักรัฐศาสตร์ใช้คำนี้ในความหมายของการเข้าร่วมกับสถาบันทางการเมืองของชุมชน เช่น การออกเสียงเลือกตั้ง นักสังคมวิทยาใช้ในความหมายของการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ส่วนกลุ่มอื่นๆ ใช้คำนี้ในความหมายของการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ

รีตเตอร์ (Reeder, 1973: 72) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมว่า เป็นการเข้าไปร่วมพบปะสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลและของกลุ่มด้วย

เบอร์คเลย์ (Berkley, 1975: 200) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง การที่ผู้นำนุญาตให้ผู้ตาม เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากที่สุดเท่าที่จะมากได้

โคเฮน และ อัฟฮอฟฟ์ (Cohen & Uphoff, 1977: 6) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมในทัศนะของการพัฒนาชนบทว่า การมีส่วนร่วมจะต้องประกอบด้วยการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง

ประชาชน 4 ประการ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจว่า จะทำอะไร และทำด้วยวิธีการอย่างไร มีส่วนในการดำเนินโครงการตัดสินใจในการให้ทรัพยากรสนับสนุนโครงการและการร่วมมือกับองค์กรหรือกลุ่มกิจกรรมเป็นการเฉพาะ มีส่วนในการแบ่งปันผลประโยชน์อันเกิดจากโครงการพัฒนา และ มีส่วนในการประเมินโครงการ

การมีส่วนร่วม (participation) คือ เป็นผลมาจากการเห็นพ้องกันในเรื่องของความ ต้องการ และทิศทางของการเปลี่ยนแปลงและความเห็นพ้องต้องกัน จะต้องมีความจนเกิด ความคิดริเริ่มโครงการเพื่อการปฏิบัติ เหตุผลเบื้องต้นแรก ของการที่มีคนมารวมกันใดควร จะต้องมีการตระหนักว่า ปฏิบัติการทั้งหมดหรือการกระทำทั้งหมด ที่ทำโดยกลุ่มหรือใน นามกลุ่มนั้น กระทำผ่านองค์กร (organization) ดังนั้นองค์กรจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงได้ (ยูพาพร รุปร่าง, 2545: 5)

แนวคิดในการพัฒนาชุมชน

1. การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชน (people's participation) การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นคำที่เริ่มใช้กันเมื่อประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา เพื่อแสดงว่าโครงการพัฒนาต่างๆ ที่นำไปให้ชาวบ้าน ในชุมชนต่างๆนั้น ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมบ้าง ก็บอกว่ามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยชุมชนมีส่วนสมทบงบประมาณ 5-10% ถ้าไม่มีเงินก็คิดจากมูลค่าแรงงาน วัสดุสิ่งของหรือวัสดุแรงงาน หรืออะไรก็ได้ที่มาจากชุมชนงบประมาณเกือบทั้งหมด รวมทั้งการคิดและวางแผนมาจากข้างบน (top down) คือมาจากหน่วยงานภายนอกทั้งหน่วยงานราชการหรือองค์กรเอกชนบ้างก็บอกว่ามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน คือ การเก็บข้อมูลวางแผนการปฏิบัติ และประเมินผล และอ้างว่านี่คือกระบวนการที่มาจากข้างล่าง (bottom up) รวมทั้งอ้างว่าได้มีการทำประชาพิจารณ์ (public hearing) แล้วซึ่งหมายถึงว่าได้รับการ รับรอง จากชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในการกำหนดนโยบาย การบริหารจัดการทรัพยากร การบริหารจัดการชุมชน คน ทุนของชุมชน จึงต้องมีการแยกแยะเนื้อหาและรูปแบบของ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ให้เหมาะสมกับในแต่ละเรื่องพร้อมกับวิธีการและกระบวนการที่เหมาะสมการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงไม่ใช่แต่เพียงรูปแบบ เช่นการเลือกตั้งในทุกระดับ แล้วก็ปล่อยให้ผู้ได้รับเลือกตั้งไปดำเนินการทุกอย่างทุกเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนหมายความว่า หลังการดำเนินงานของผู้ที่ได้รับเลือกตั้งเข้าไปทำหน้าที่แทนประชาชนการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงไม่ใช่เพียงไปหา 5-10% มาสมทบโครงการที่องค์กรจากภายนอกนำเข้าไปให้ ไม่ใช่แค่การไปร่วมประชุมรับฟังการเสนอโครงการแล้วยกมือรับรองแล้วอ้างว่าเป็นประชาพิจารณ์การมีส่วนร่วมของประชาชนคือการแสดงออกถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของชุมชนในการจัดการชุมชน จัดการชีวิตของ

ตนเอง การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวความคิดในการพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีโอกาสได้แสดงทัศนะและเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ ของประชาชน รวมทั้งมีการนำความคิดเห็นดังกล่าวไปประกอบการพิจารณา กำหนดนโยบายและ การตัดสินใจของรัฐ ประกอบด้วย การให้ข้อมูลข่าวสารต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง การเปิดรับความคิดเห็น จากประชาชน (ประชาพิจารณ์) การวางแผนร่วมกัน และการพัฒนาศักยภาพของประชาชนให้ สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้โดยมีหลักการดังนี้คือ

1. หลักจิตสำนึกและความรับผิดชอบ คือ หลักการที่สำคัญที่องค์การทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม เปิดโอกาสให้มีการตรวจสอบ ซึ่งจะสะท้อนถึงความรับผิดชอบต่อสาธารณะ และต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) เป็นการแสดงถึงความรับผิดชอบ จำเป็นต้องปฏิบัติโดยยึดหลักนิติธรรมและความโปร่งใส

2. หลักความคุ้มค่า คือ การคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม ในการบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน รวมทั้งมีการป้องกันรักษา สิ่งแวดล้อมและมีความสามารถในการแข่งขันกับภายนอก

3. เป้าหมายและวิธีการของการวางแผนแบบมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมอาจเป็นทั้งเป้าหมาย และวิธีการ ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมแบบวิธีการ ต้องอาศัยการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งทำให้คนส่วนใหญ่ จะมีความรู้สึกความเป็นเจ้าของ เกิดความรับผิดชอบร่วมกันและการเกิดผลประโยชน์ของกลุ่ม เนื่องจากความเข้มแข็งของกลุ่มเป็นเป้าหมายที่ได้รับ (นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร, 2546:34)

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้า เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาเทศบาลตำบล คำชะอี อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร ผู้วิจัยได้ใช้การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ประชากรที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ คณะกรรมการชุมชนเทศบาลตำบลคำชะอี อำเภอคำชะอี จังหวัด มุกดาหาร มีทั้งหมด เป็นจำนวนทั้งสิ้น 387 คน โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบใช้ความน่าจะเป็นสุ่ม ตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random Sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวมข้อมูลเพื่อประกอบ การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล สถิติที่ใช้ในการ วิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) เพื่ออธิบายลักษณะโดยทั่วไปของ กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ร้อยละ (Percentage) และค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการจัดทำแผนพัฒนาเทศบาล ตำบลคำชะอี อ.คำชะอี จ.มุกดาหาร ในครั้งนี้ โดยมีวัตถุประสงค์ คือ

1. สถานภาพส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศชาย ร้อยละ 55.6 และเป็นเพศหญิง ร้อยละ 44.4 มีอายุระหว่าง 31-35 ปี ร้อยละ 30.6 เป็นรัฐวิสาหกิจ ร้อยละ 36.7 มีระดับการศึกษาในระดับอนุปริญญา/ปวส. ร้อยละ 43.4

2. ระดับการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการจัดทำแผนพัฒนาเทศบาลตำบลคำชะอี อ.คำชะอี จ.มุกดาหาร ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.92 ข้อเสนอแนะงานวิจัยครั้งนี้

1. ควรมีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชนในการจัดทำแผนพัฒนา
2. ควรส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือในการปฏิบัติ งานตามโครงการ/กิจกรรมของเทศบาลเพื่อนำไปดำเนินการโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ
3. ควรส่งเสริมให้เกิดโครงการ/กิจกรรมที่เกี่ยวกับงานด้านการศึกษา ศาสนา กีฬา และเยาวชนให้กับประชาชนในท้องถิ่นให้มากยิ่งขึ้น
4. ควรเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบ การปฏิบัติงานตามแผนพัฒนาเทศบาล

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาวิจัยทั้งวิจัยในเชิงปริมาณและในเชิงคุณภาพเพื่อใช้ประกอบการพิจารณาในการปรับปรุง/พัฒนา ให้มีประสิทธิภาพที่ดีต่อไปรวมทั้งปัญหาหรืออุปสรรคที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งเพิ่มตัวแปรที่อาจจะมียผลต่องานวิจัยที่ดีขึ้นต่อไป

บรรณานุกรม

- กรรณิกา ชมดี. (2524). การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสารภี ตำบลท่าช้าง อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- โกวิท วรพิพัฒน์. (2542). บทบาทผู้บริหารในอนาคต. กรุงเทพมหานคร. กระทรวงศึกษาธิการ. (เอกสารอัดสำเนา).
- จารุพงศ์ พลเดช. (2546). การบริหารแบบมีส่วนร่วมและการให้อำนาจปฏิบัติ. ประชาศึกษา, 7, 12. กรุงเทพมหานคร.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. (2516). การระดมประชาชนเพื่อพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: สามเสนการพิมพ์. ชัยญา อภิบาลกุล. (2545). ปัจจัยความสำเร็จของคณะกรรมการสถานศึกษา. สานปฏิรูป, 5 (55), 73-74.
- ชูชาติ พ่วงสมจิตร. (2540). การวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนประถมศึกษาในเขตปริมณฑลกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาบริหารการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- _____. (2546). **ประมวลสาระชุดวิชาประสบการณ์วิชาชีพ ประกาศนียบัตรบัณฑิตทางการศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- เชาว์ศิลป์ จินดาละออง. (2544). **ปฏิรูปการศึกษาเพื่อสร้างคนสร้างชาติ**. วิทยาจารย์, 23, 5-6.
- ธงชัย สันติวงษ์. (2539). **องค์การและการบริหาร**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- นภาพร หวานนท์และคณะ. (2543). **รายงานการวิจัยเรื่องการศึกษาเงื่อนไขความสำเร็จในการดำเนินงานของคณะกรรมการโรงเรียน**. กรุงเทพมหานคร.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. (2527). **กลวิธี แนวทางวิธีการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุขมหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปราชญา กล้าผจญ. (2545). **ลู่ทางสู่ความสำเร็จของนักบริหาร**. กรุงเทพฯ : การศาสนา.
- ไพรัตน์ เตชะรินทร์. (2527). **นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณการพิมพ์.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2534). **หลักการพัฒนาชุมชนและหลักการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพมหานคร:ไทยอนุเคราะห์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2538). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525**. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.
- วรรณวิไล วรวิโกโสลิก. (2540). **การศึกษาการมีส่วนร่วมของกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนในภาคกลาง**. วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิทยา ทิพย์ทอง. (2545). **สภาพและปัญหาการมีส่วนร่วมของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในการจัดการศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนครพนม**. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา สถาบันราชภัฏสกลนคร.
- สมชาย เทพแสง.(2543). **ผู้บริหารมืออาชีพ**. ข้าราชการครู, 14, 13-15.
- สมยศ นาวิการ. (2525). **การบริหาร**. กรุงเทพมหานคร: คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2545). **การบริหารแบบมีส่วนร่วม**. กรุงเทพมหานคร: ศิลปบรรณาการ.
- _____. (2546). **ความสำเร็จทางการบริหาร**. กรุงเทพมหานคร: บรรณกิจ.
- สุภาเพ็ญ จริยะเศรษฐ์. (2542). **ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการวิจัย**. กาญจนบุรี. ภาควิชาทดสอบและวิจัยทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏกาญจนบุรี.
- สุมน อมรวิวัฒน์. (2545). **ผลการวิจัยการปฏิรูปจากฐานสู่ยอด**. สานปฏิรูป, 9, 43-46.
- แสวง รัตน์มงคลมาศ. (2538). **การระดมมวลชนและการมีส่วนร่วมของมวลชน**. กรุงเทพมหานคร: คณะพัฒนาสังคม สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์ .